وزارت کشور

سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور

دستورالعمل مکان یابی و احداث اتاق مادر و کودک در فضاهای عمومی شهرها

اسفندماه ۱۳۹۳

۱- بیان مساله و ضرورتهای طرح

در عصر حاضر یکی از اصلی ترین ریشه های بحران در جوامع شهرنشین ناشی از نابرابری های اجتماعی و فضایی در شهرها می باشد. عدالت را اساساً می توان به عنوان اصلی در نظر گرفت که برای حل وفصل دعاوی متضاد به وجود آمده است. عدالت اجتماعی نیز در واقع کاربرد خاص این اصول برای فائق آمدن بر تعارضاتی که لازمه همکاری اجتماعی برای ترقی افراد است می باشد(هاروی،۱۳۷۶: ۹۷[۱]). از سوی دیگر توسعه پایدار که امروزه به عنوان تفکر اصلی توسعه در جوامع بشری مطرح می باشد، شامل ابعاد مدیریتی، زیست محیطی، اقتصادی و اجتماعی می‌شود که بُعد اجتماعی آن بر پایه عدالت استفاده از فرصت ها و امکانات، ثبات و بقا مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. پایداری اجتماعی منجر به ثبات امنیت اجتماعی در شهرها می‌شود. با توسعه شهرها و تمرکز فعالیت‌های اقتصادی و صنعتی در مراکز شهرها، توجه به پایداری اجتماعی به مراتب ضرورت بیشتری پیدا می‌کند زیرا با توسعه شهرنشینی ظرفیت زیر ساخت‌های شهری در محدوده بافت قدیم و مرکزی کاهش یافته، فضاهای باز مورد تجاوز قرار گرفته و در نتیجه کیفیت زندگی شهری کاهش می یابد. در چنین شرایطی دسترسی به خدمات مختلف شهری برای اقشار اجتماعی مختلف به صورتی عادلانه به موضوعی مهم و اساسی در کانون مباحث توسعه پایدار شهری بدل شده است. از گروههای اجتماعی که حقوق و منافع آنان همواره در فرایند توسعه شهری بویژه در کشورهای در حال توسعه نادیده انگاشته شده اند، زنان و کودکان هستند: این

[۱].دیوید هاروی، عدالت اجتماعی و شهر، ترجمه فرخ حسامیان ودیگران، شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری

گروههای بی دفاع معمولا دارای کمترین نقش در توسعه فضاهای شهری هستند و همواره نیازهای آنان در نظر گرفته نمی شود.

یکی از نیازهای این گروهها که بویژه در شهرهای بزرگ همواره مورد غفلت مدیریت شهری قرار گرفته نیاز به فضاهایی برای شیر دادن مادران به نوزادان در مکان های عمومی از جمله مراکز خرید، پایانه ها و بطور کلی فضاهای موردِ مراجعه مادران است. این فضاها بر اساس تجارب کشورهای موفق یک فضای امن برای مادران برای رسیدگی به نوزادان و شیر دادن به آنان است و در کنار مباحث تحقق عدالت اجتماعی برای تمامی گروههای اجتماعی در شهر، موجب آسایش روانی مادران در رسیدگی به نوزادان خود شده و به آنان فرصت حضور در فضاهای شهری را با خیال آسوده داده و دیگر نوزاد و مشکلات مربوط به نگهداری آنان مانع حضور آنان در فضاهای شهری نمی شود. همچنین وجود چنین فضاهایی موجب هویت جنسیتی مادران و اعتماد به نفس کودکان در رشد و تعالی هویت اجتماعی شهروندان می گردد که مساله بسیار مهمی در ثبات و پایداری اجتماعی در آینده است. چرا که در موارد متعددی در مکانهایی مانند پایانه ها و پارک های اطراف مراکز مراجعه مادران مشاهده شده که مادران با شرمِ آمیخته با ترس در حال رسیدگی به نوزادان خود هستند. این امر نه تنها از شأن فضاهای شهری امروز کشور دور است بلکه با نادیده انگاشتن حقوق اولیه این گروهها، نشان دهنده غفلت بزرگ مدیریت شهری از منزلت مادر و خانواده است.

از سوی دیگر امروزه شهرداری ها تنها سازمان های خدماتی و عمرانی نیستند که وظایف و رسالتشان تنها محدود به نظافت و فعالیت های عمرانی باشد. امروزه این نهادهای اصلی مدیریت شهری تبدیل به نهادهایی فرهنگی و اجتماعی شده اند که ارتقای کیفیت زندگی گروههای مختلف شهروندان اعم از زنان، کودکان، سالمندان و ... از طریق برآوردن انواع نیاز های آنان در بالاترین سطح را هدف گذاری نموده اند. لذا شهرداری ها به عنوان مهمترین و موثر ترین عنصر مدیریت شهری در ایران در زمینه مطالعه، طراحی و احداث این گونه اتاق ها و وظیفه مهمی بر عهده دارند.

با توجه به موارد ذیل و در راستای تحقق عدالت اجتماعی در شهرهای کشور و کمک به حضور مادران در فضاهای شهری از طریق مرتفع نمودن مشکلات حاصل از عدم وجود امکانات لازم ویژهِ مادران و فرزندان در سطح شهر و اماکن عمومی، دستورالعمل مطالعه و احداث اتاق مادر و کودک به عنوان یک راهبرد موثر پیشنهاد می گردد.

۲- اهداف دستور العمل

- ترویج فرهنگ تغذیه با شیر مادر که دارای فواید روانی، اجتماعی و اقتصادی است.
- شیردهی به نوزادان و نظافت آنها با آسایش و دور از انظار عمومی همراه با رعایت مسائل بهداشتی و اخلاقی

- تلاش برای تحقق عدالت اجتماعی در فضاهای شهری از طریق پیش بینی فضاهای دوست دار مادر و کودک در مکان های عمومی شهر
- حفظ شئونات اسلامی و انسانی در مکان های شهری
- ارتقای سلامت و بهداشت مادر و کودک
- برطرف کردن نگرانی مادران در زمان حضور در اماکن عمومی شهر برای انجام امور مربوط به خود و کودکان خود
- جلوگیری از بیماری های منتقله از طریق شستشو و تعویض غیر بهداشتی
- جلوگیری از شیوع آلودگی به محیط زیست(رها سازی پوشک در محیط)
- ترویج استفاده از حمل و نقل عمومی و حضور مادران در جامعه به همراه کودکانشان
- حفظ و ارتقای کرامت مادران

۳- مراحل مکان یابی اتاق های مادر و کودک

بر اساس مبانی علم مکان یابی خدمات شهری و تجاربی که بویژه در شهر تهران طی سال های گذشته شکل گرفته است و نیز مطالعاتی که در تجارب خارجی صورت گرفته، فرایند مطالعه و احداث این اتاق ها را می توان به مراحل زیر تقسیم بندی نمود:

۳-۱- امکان سنجی

قبل از هر اقدامی برای مکان یابی اتاق ها، در ابتدا لازم است مکانهای پرمراجعه برای مادران دارای نوزاد مطالعه و شناسایی شوند و تعداد و نوع نیاز مادرانی که به انواع مکانهای شهری مراجعه کرده اند، آمار برداری شوند. این موضوع به دلیل محدودیت در بودجه های شهرداری ها جهت اختصاص به این امر از اهمیت بالایی برخوردار است. لذا باید سزاوارترین مکان ها که دارای بیشترین مراجعه مادران دارای نوزاد هستند شناسایی و در اولویت قرار گیرند. در این مرحله با مراجعه به مکانهای پربازدید شهر از جمله پاساژها، بیمارستان ها، پایانه ها و سایر مکانهای شهری از طریق مشاهده کارشناسی و مصاحبه با مادران و پرسش در خصوص انواع نیازهای آنان در رابطه با نوزادشان، مکانهای پربازدید شناسایی می شوند. خروجی این مرحله تهیه لیستی از مکان های پر بازدید توسط گروه مادران نیازمند می باشد که باید از طریق تصویر، فیلم و ... مستند سازی شده و در اختیار مسئول مربوطه قرار گیرد.

۳-۲- تعیین اولویت ها

در مرحله دوم بر اساس مستندات مرحله اول، از لیست بلند انواع مکان های نیازمند احداث اتاق مادر و کودک، لیست کوتاهی از اولویت ها تهیه می شود که در آن ضروری ترین مکان ها برای احداث اتاق ها آورده شده اند. منظور از نوع نیاز، نوع نیازِ مادران به فضایی برای رسیدگی به نوزادان خود برای شیردهی و استراحت است. خروجی این مرحله لیست کوتاهی از نیازمندترین مکان ها به احداث اتاق مادر و کودک می باشد.

۳-۳- الزامات جانمایی اتاق در مجموعه مورد نظر

پس از تعیین مکان های اولویت دار برای احداث اتاق ها، الزامات مکان یابی درون مکان های هدف شامل موارد زیر است:

۱- نزدیک بودن مکان اتاق مادر و کودک به اتاق انتظار مسافران در پایانه ها

۲- قرار گرفتن مکان مذکور در محلی که از بالاترین امنیت برخوردار باشد

۳- قرار گرفتن مکان مذکور در محلی از پایانه، مرکز خرید، بیمارستان و ... که دسترسی به آن از طرف مراجعین به سهولت صورت پذیرد.

۴- قرار گرفتن مکان مذکور در محلی از پایانه، مرکز خرید، بیمارستان و ... که از طریق تابلوها و علائم راهنما به راحتی قابل شناسایی باشد.

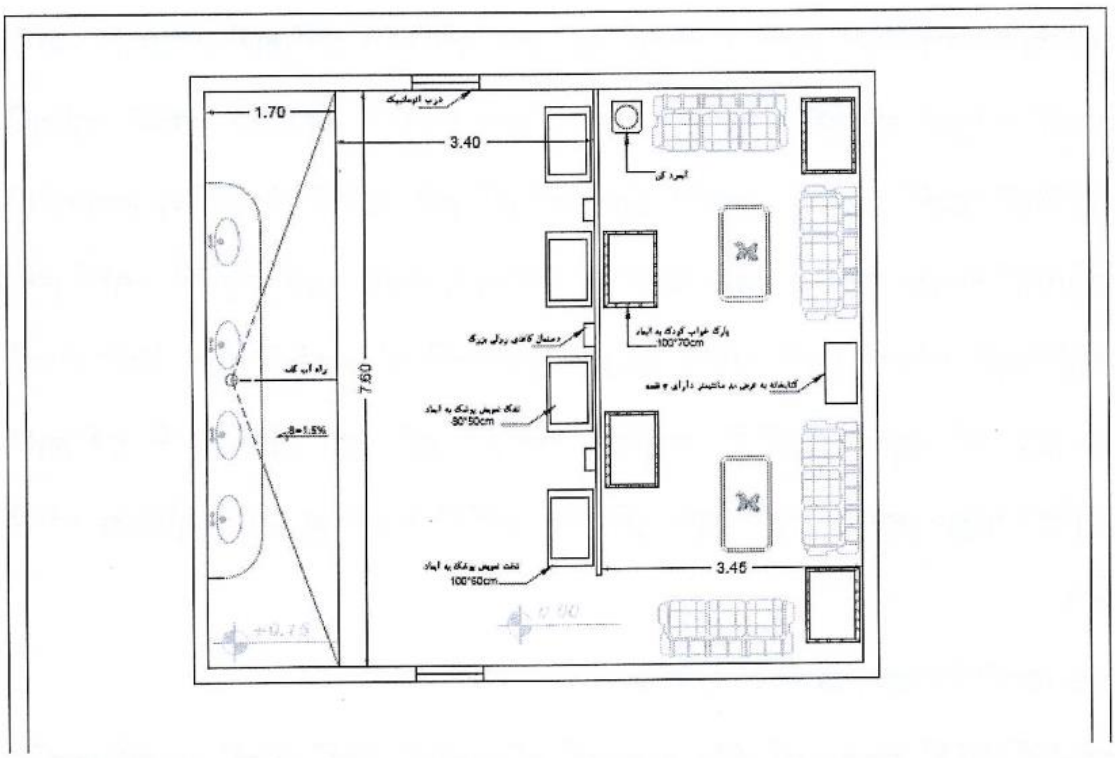
۴- استانداردهای داخلی لازم برای اتاق ها

اتاق ها باید از حداقل تجهیزات مانند تخت شیردهی به نوزاد، روشویی، فضای استراحت موقت مادران، تخت استراحت نوزاد و مانند اینها برخوردار باشند. الزامات فنی و بهداشتی این اتاق ها به شرح زیر است:

۴-۱- مساحت اتاق:

اتاقی به مساحت۱۲ متر مربع در ابعاد ۴*۳ ،کمترین فضایی است که برای ساخت اتاق مادر وکودک باید در نظر گرفته شود.

علاوه بر این، اتاق مادر و کودک باید از دو قسمت تشکیل و با یک دیوار یا در از هم جدا شود: روشویی مخصوص شستشوی کودک با ارتفاع و سر شیرهای استاندارد و مخصوص از موارد مورد لزوم در این اتاق می باشد. در پلان زیر یک نمای کلی از نحوه تقسیم بندی فضاها ارائه شده است.

۴-۲- مصالح مصرفی کف و دیوار

در انتخاب مصالح برای کف محل شستشو می بایست به موارد ذیل توجه نمود :

- سطح کاملاً صیقلی و صاف موجبات لیز شدن محل را فراهم می آورد و خطراتی را به همراه دارد پس می بایست از سطوحی دارای اصطحکاک استفاده شود. همچنین می بایست به جهت جلوگیری از تجمع آب به شیب بندی محل نیز توجه شود.
- مصالح مصرفی در دیوار محل شستشوی کودک به جهت نیاز به نظافت و امکان شستشو می بایست از نوع سنگ یا کاشی کار شود. ولی در مابقی دیوارها و قسمت های دیگر این اتاق از مصالح دیگر نیز می توان استفاده نمود.

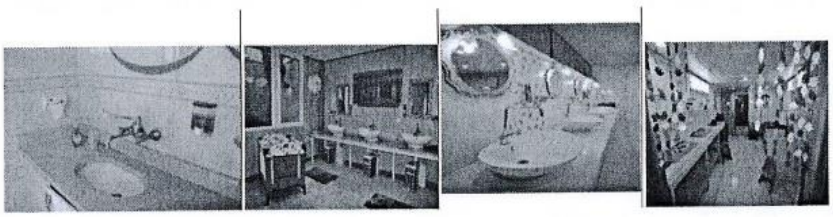
۴-۳- تجهیزات اتاق

الف) قسمت شست‌وشوی کودک و تعویض پوشک

تعویض پوشک: در این بخش به جهت اینکه مادر باید تسلط کامل بر روی کودک خود را داشته باشد می بایست از تخت‌هایی با ارتفاع استاندارد استفاده شود، به‌طوری‌که نیازی به تغییر حالت یا خم شدن مادر برای تعویض پوشک فرزندش نباشد و همچنین پوشش روی تخت می بایست با اسفنج محکم با روکش قابل شستشو پوشانده شود.

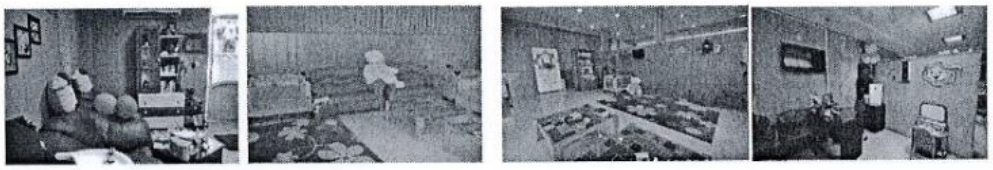
محل شستشو: ارتفاع محل شست‌وشوی نوزاد بایستی مطابق با استانداردهای معماری بوده (۸۵-۹۲ سانتی متر)به طوری که مادر به راحتی بتواند کودک را کنترل نماید، همچنین می بایست در انتخاب نوع کاسه و محل تخلیه آب آن دقت شود، در صورت کوچک بودن کاسه, مادر کنترل کاملی بر روی کودک نخواهد داشت و همچنین پاشیده شدن آب بر روی مادر موجبات ایجاد نگرانی را برای فرد بوجود می آورد. در این خصوص باید دقت شود از کاسه شستشوی با قطر زیاد و عمیق با دهانه ای باز استفاده شود تا از ایجاد مشکلات عنوان شده جلوگیری بعمل آید. در ضمن شیر آلات مصرفی می باید استاندارد بوده و به جهت سهولت در استفاده و صرفه جویی در آب، از نوع اهرمی کار با کلاهک قابل تنظیم شود. بلند بودن ارتفاع شیر آب به جهت سهولت کار برای مادر در هنگام شستشوی کودک در زیر شیر الزامی می باشد.

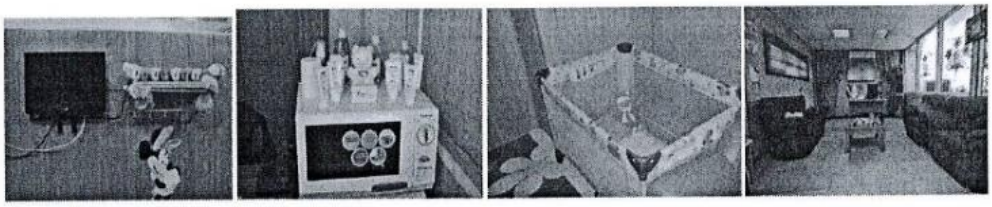

ب- بخش شیردهی و استراحت

در این بخش نیز، وجود مبلمان راحت، دستگاه تصفیه هوا، دستگاه الکترومغناطیس (دستگاه دور کننده حشرات)، پارک خواب، صندلی غذا، مایکروفر، فرش ، پشتی، امکانات نقاشی برای کودکان ، لوازم بهداشتی ، دستگاه دو کاره آب سرد وگرم و هر آنچه که برای آسایش مادران ضرورت دارد ضروری است.

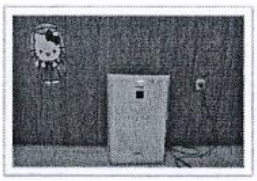

۵- شیوه اداره اتاق های مادر و کودک

بر اساس تجارب به دست آمده از نحوه اداره و مدیریت این اتاق ها, حداقل دو نفر به صورت می باید در این اتاق ها به صورت شیفتی مستقر شده و در تمامی ساعات شبانه روز بویژه در فضاهایی مانند پایانه ها و فرودگاهها که کارکرد شبانه روزی دارند, به مراجعان خدمات رسانی کنند. پرسنل این اتاق ها از نیروهای تحت نظارت شهرداری بوده و قبل از آغاز به کار, می باید شرایط زیر را داشته باشند:

۱- داشتن مدرک دانشگاهی کودک یاری،مشاوره تغذیه کودکان، روانشناسی کودکان ورشته های مرتبط و یا مدرک تحصیلی دیپلم متوسط با سابقه و تجربه کار در کلینیک های ویژه کودکان و مهد کودک ها و یا در زایشگاه واتاق نوزادان.

۲- شناخت و آگاهی از فعالیت هایی که باید در اتاق مادرو کودک انجام شود.

۳- سلامت روانی و صحه صدر برای ارائه خدمات به ماردان و مراجعین.

۴- بکارگیری آقایان در اداره این اتاق بکلی ممنوع است

همچنین یک نفر کارشناس روانشناسی و صاحب تجربه باید به صورت دوره ای از این اتاق ها بازدید و کمبودهای موجود را به مدیریت مربوطه در پایانه, فرودگاه, مرکز خرید و .... اعلام نماید. در مراکزی مانند مراکز خرید, فرودگاهها و مانند اینها که به هر نوعی تحت مدیریت مستقیم شهرداری قرار ندارند, شهرداری باید طی تفاهم نامه ای فی مابین خود و مدیریت مربوط به آن مرکز موارد مربوط به تامین پرسنل و تجهیزات داخلی اتاق را تقبل نماید و در مقابل تامین فضای مورد نیاز نیز بر عهده مدیریت مربوطه است.